

İKİ DÜNYA ARASINDA: ÖTEBAY TURMANJANOV VE FOLKLOR

BETWEEN TWO WORLDS: OTEBAY TURMANJANOV AND FOLKLORE

Gül Banu DUMAN*

ÖZ: 19. yüzyılın ortalarından itibaren yazılı edebiyatı gelişmeye başlayan Kazak edebiyatı, zengin bir sözlü edebiyat geleneğini miras almıştır. Yirminci yüzyıl Kazak edebiyatının ilk yazar ve şairlerinde sözlü kültürün izleri görülür. Sovyet Kazak Edebiyatının kurucuları arasında ismi anılan Ötebay Turmanjanov, Kazak kültürünün ve anonim edebiyatının canlı olduğu bir Kazak köyünde dünyaya gelmiştir. İlk edebi zevkini bu köyde alan şairin şiirlerinde halk kültürü ve edebiyatının etkileri vardır. Onun şiirlerinde Sovyet folklor anlayışının etkileri görülmesine rağmen kuru kuruya bir propaganda yoktur. Halkın anlayabileceği sade bir üslupla, halk söyleyişini benimseyen şairin şiirlerinde zamanın şairlerinde az rastlanan lirizm vardır. “Milliyetçilik, Mağcancılık, Abaycılık” ile suçlanan şair 1938 yılında 20 yıl sürecek sürgün cezasına gönderilir. Sürgünden döndükten sonra daha çok çocuk edebiyatı alanında eserler veren şair, eski eserleri dikkate alınmadığından ismini ancak çocuk edebiyatı içerisinde duyurabilmiştir. Şair şiirlerinde folklorik unsurlar kullanmayı bir üslup olarak benimsemiştir. Bu çalışmada şairin şiirlerindeki folklorik unsurlar incelenerek şiirlerindeki folklor etkisi örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazak folkloru, Ötebay Turmanjanov, folklorik unsurlar, halkbilimi, halk edebiyatı.

ABSTRACT: Kazakh literature which started to develop as a written literature since the mid-19th century at the same time has inherited a rich oral literature tradition. In Kazakh literature traces of oral culture can be seen in the works of first writers and poets of twentieth century. Otebay Turmanzhanov, whose name is mentioned among the founders of Soviet Kazakh literature, was born in a Kazakh village where Kazakh culture and anonymous literature were alive. The poet who made his first steps towards literature in this village had influences of folk culture and literature in his poems. Although the effects of the Soviet folklore understanding are seen in his poems, there is no pure Soviet propaganda. The poet's poems, which adopt a simple style that can be understood by the public and the folk style, have a lyricism that is rare in the works of poets of that time. The poet, who was accused of “Nationalism, Magzhanism and Abayism”, was sent to exile for 20 years in 1938. The poet, who mostly wrote works in the field of children's literature after returning from exile, could only make his name known in children's literature because his previous works were not taken into account. The poet has adopted the use of folkloric elements as a style in his poems. In this study, the folkloric elements in the poet's poems were examined and the folklore effect in his poems was tried to be explained with examples.

Keywords: Kazakh folklore, Otebay Turmanjanov, folkloric elements, folklore, folk literature

* Doç. Dr.- Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Zonguldak-gulbanuduman@gmail.com (Orcid: 0000-0002-6593-3587)

Giriş

Güçlü bir sözlü edebiyat geleneğine sahip olan Kazak edebiyatı, 19. yüzyılın ortalarından başlayarak edebi dil olma yolunda ilerlemeye başlamış, 1917'de Çarlık Rusya'nın yıkılıp yeni düzene geçilmesinin ardından da hızla gelişimini sürdürmüştür. Bolşevik İhtilali'nin ardından gelen totaliter düzende edebiyatın siyasetin hizmetinde kullanılabileceği görüşü benimsenmiş, bu sebeple edebiyat yeni düzenin halka benimsetilmesinde bir araç olarak işlev görmeye başlamıştır.

Sovyet sistemi, kendi dünya görüşünü benimseyen ve o doğrultuda eserler veren yazar ve şairleri desteklemiş, kendi çıkarları doğrultusunda kullanamayacağını düşündüklerini ise ölüm veya sürgün gibi cezalarla ortadan kaldırıp susturma yoluna gitmiştir. "Paul Connerton'a göre Totaliter rejimler kendi yönetimleri altındaki toplumların kafalarını tutsaklaştırmaya onları belleklerinden ederek başlar (Connerton, 1999: 26-27). Bunun yöntemi ise zamanın önemli yazar ve tarihçilerinin susturulup sindirilmesidir. Buna en çarpıcı örnek olarak ise Stalin döneminde uygulanan *repressiya* verilebilir. *Repressiya*'da birçok tarihçi ve yazar sürgün ya da idam ile cezalandırılmıştır" (Temur, 2010: 220). 1917'de kurulan totaliter rejim, çağdaş Kazak edebiyatını etkilemiş; edebiyat, devletin politikaları doğrultusunda şekillenmiştir.

Repressiya döneminin 20 yıllık sürgün cezasına çarptırılarak susturulan şairlerinden birisi Sovyet Kazak edebiyatının ilk dönem şairlerinden olan Ötebay Turmanjanov'dur. Halk edebiyatı geleneği içerisinde yetişen Turmanjanov'un şiirlerinde halk kültürünün izlerini görmek mümkündür. Bu çalışmada şairin şiirlerine yansıyan folklorik unsurlar incelenmiştir.

1. Sovyetler Birliği Döneminde Folklor Anlayışı

Oğuz (2010: 44), folklorun 20. yüzyıl toplumunun karşı karşıya olduğu *sanayileşme* ve *küreselleşme* süreçlerinde *millî ve yerli* kimliklerin *kendi olma* eğilimlerini desteklediğini böylece folklorun zaman içinde inşa edilmiş kimlikler olarak kültürel ve sanatsal alanlarda esin kaynağı hâline geldiğine dikkat çeker. "Almanya'da Hitler, Sovyetler Birliği'nde Lenin ve Stalin, İtalya'da Musolini, İspanya'da Franco 20. yüzyılda, folkloru yaratmak istedikleri yeni toplum modelinde bir araç olarak kullanmışlar ve bu liderler folklor ürünlerinde âdeta kutsanmışlardır." (Temur, 2010: 221)

"1917 Ekim Sosyalist Devrimi her alanda olduğu gibi folklor çalışmaları alanında da büyük değişimlere sebep olmuştur" diyen Özer (2022: 39) folklorun devrimden sonraki ilk on yılda devrimden önceki yaklaşımla varlığını sürdürdüğünden bahseder. Sonrasında ise "Devrim öncesine ait olan 'eskimiş ve çürümüşün yok edilmesi' yaklaşımı Devrim sonrası folklor araştırmalarına yeni yön vermiştir" (Özer, 2022: 39). Böylece "Sovyet Folkloru" diye bir kavram ortaya çıkmış ve folklor ürünlerinin yeni

Sovyet ideolojisine göre yeniden yapılandırılarak şekil olarak millî, içerik olarak sosyalist olması sağlanmıştır.

Folklor, millî değerleri içerisinde taşıdığından millî kimliğin korunmasında önemli bir rol oynar. Bu sebeple Sovyet döneminde folklor ürünleri millî değerlerden arındırılarak Sovyet ideolojisine göre yeniden şekillendirme yoluna gidilmiştir. Yeni folklor anlayışın şekillenmesinde Sovyet Yazarlar Birliği'nin folklor bölüm başkanı olan Sokolov öncü bir isimdir. Yeni Komünist toplumun yapılandırılmasında folkloru değerli bir araç olarak gören Sokolov, bizzat kendisi folklor ürünlerini icra edenlere yol göstermiş, onlardan kendi çağlarının ihtişamını tasvir etmelerini, eski hayat ile yeni hayat arasındaki büyük uçurumu dile getirmelerini ve Sovyetler Birliği'nde yaşamının büyük mutluluk olduğunu göstermelerini istemiştir (Miller, 1990; Temur, 2010). Yeni Sovyet edebiyatı anlayışıyla eski hayatı kötüleyen, yeni hayatı öven birçok şiir kaleme alan Ötebay Turmanjanov, bu şiirlerinde his, mânâ ve tasvir bakımından halkın beğenisine uygun bir anlatım şekli benimsemiş, ayrıca folklorik unsurlardan da yararlanmıştır. Şairin "Qısqı Dala, Sol Oktyabr' Küni Eken, Sayrañdar Sovet Bulbulı, Munday ma Edi Awlım, Keşe men Bügin, Awlım Osı Aq Qala, Arıs Tuwralı Jır, Kim Körgen Jer Jastıǵın" gibi şiirleri içerik olarak Sokolov'un çizdiği edebiyat anlayışına uygun, yeni düzeni öven, folklorlardan beslenen şiirlerdir.

2. Ötebay Turmanjanov ve Folklor

1904 yılında Çimkent Bölgesinde Bögen nehri kıyısında Kazak kültürünün canlı olarak yaşadığı Jalǵızaǵaş köyünde dünyaya gelen şairin edebi kişiliğinin oluşmasında yetiştiği ortam etkili olmuştur. "Turmanjanov'un doğduğu ilk çocukluk yıllarını geçirdiği Jalǵızaǵaş köyü, Kazak sözlü kültürünün canlı olarak yaşandığı bir yerleşim yeridir. Şairin edebi zevkinin temelleri bu köyde atılacaktır. Şairin yetişmesinde, edebiyata ilgi duymasında, söz söyleme yönünün güçlenmesinde Jalǵızaǵaş köyündeki kültür ortamı adeta şaire bir okul görevi görmüştür" (Duman, 2023: 5). Anılarını anlatırken bir günü türküsüz, şiirsiz, melodisiz geçmeyen bu Kazak köyündeki yaşamla ilgili Ötebay "Kabında yemek olduğu ve azıcık malı için ot toplayabildiği yıl çiftçi halkın keyfi yerinde olurdu. Güdecek hayvanı ve yapacak işi az olduğu için kış aylarında çoğunlukla eli boşa olurdu. Geniş ve aydınlık evlerde toplanıp, kabiliyetli gençlere türkü söyleyip dombıra çaldırıp şiir okutup kendilerince eğlenirlerdi. Çoğunlukla destan okuyanlara destan okutup destan dinleyerek vakit geçirirlerdi" (Ergöbekov, 1992: 16) demektedir. Şair Ötebay, *Özim Tuwralı Ängime* adıyla kaleme aldığı el yazması karalamalarında köydeki bu kültür sanat ortamının onun edebi kişiliğinin gelişmesine etki ettiğini kendisi de dile getirmektedir: "Çoğunlukla kışın köy türkücülerinin söylediği türkü, ozanların okuduğu şiirler, Kasen'in melodiyile okuduğu 'Kız Jibek'i', bütün çocuklar toplanıp sırayla anlattığımız harika masallar, bilmeceler, tekerlemeler bana çocukluk dönemimde söz söylemeyi öğretti. Çocuklarla 'Han alşı', 'Şekem taş' oynasam da bir kulağım büyüklerin sözünde olurdu. Sonradan benim yazar olmama yol açan böyle söze hevesli olmam olabilir" (Ergöbekov, 1992: 18;

Turmanjanova vd., 2005: 9). En yakın arkadaşı Kasen'in de Ötebay'ın edebi yönünün gelişmesinde etkisi vardır. Anılarında anlaşıldığı üzere henüz okuma yazma bilmeyen Ötebay, arkadaşı Kasen'den 'Kız Jibek' destanını dinleyerek başından sonuna kadar ezberlemiştir.

"Edebi eserler, içinden çıktıkları toplumdaki, onun gelenek ve göreneklerinden etkilenebilirler. Bu etkilenebilirlik yazardan yazara değişiklik gösterdiği gibi folklor ürünlerinin ne şekilde ve ne oranda kullanılacağı yine yazarın tercihine bağlıdır" (Atnur 2009: 1). Çocukluğunun bir kısmı Kazak köyünde geçen Ötebay, Kazak halk kültürüne yabancı değildir ve halk yaşantısını, kültürünü yakından bilen şair, ilerleyen yıllarda kaleme aldığı şiirlerinde bu kültürü şiirlerine yansıtacaktır.

Azap (2023), "Kazaklar Nasıl Ruslaştırılmaya Çalışıldı?" adlı makalesinde yetim ve sahipsiz çocukların yetimhanelere yerleştirilerek Sovyet tipi insan olarak yetiştirildiğinden bahseder. Küçük yaşlardan beri halk kültürünün içinde yetişmiş olan Ötebay da yetimhaneye yerleştirilen çocuklardan biridir. Burada Sovyet sistemine uygun eğitim alan şair, ilk şiir denemelerine de yine yetimhanede başlamıştır. 1922 yılında Moskova'daki Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesine eğitim almak için yetimhaneden seçilen birkaç çocuktan biri olan Ötebay, 1925 yılında bu okuldan mezun olarak Taşkent'teki Komünist Üniversitesinde edebiyat öğretmeni olarak çalışmaya başlar. Yeni düzenin eğitim sisteminden geçmiş olan şairin şiirlerinde Sovyet folklor anlayışının etkileri vardır.

"Ötebay Turmanjanov'un kaleme aldığı eserlere bakıldığında devrin, siyasi atmosferine uyan, Sovyet propagandası içeren birçok eser kaleme aldığı görülmektedir. Buna rağmen 1937 yılından itibaren hedef gösterilmeye başlanmış, 1938 martında sürgün cezasına çarptırılmaktan kurtulamamıştır." (Duman, 2023: 15). Ötebay'ın şiirlerinde Sovyet ideolojisi yer alsın bile şair millî kimliği olan bir şairdir ve onun şiirlerinde kuru kuruya bir propaganda yer almaz. "Turmanjanov her ne kadar yeni düzenin getirdiği yenilikleri ve Sovyet ideolojisini şiirlerine yansıtan bir şair olsa bile aslında bir yandan da Abay, Mağcan gibi şairlerin yolunda giden, millî duruşu olan bir şairdir. Dolayısıyla da millî duruşa savaş açmış Stalin'in iktidarı döneminde Ötebay Turmanjanov da 'milliyetçi-faşist' suçlaması ile cezalandırılmıştır" (Duman, 2023: 18). Şairin şiirlerinde ideolojinin yanında devrin şairlerinde çok bulunmayan *lirizm* dikkat çeker. Ötebay'ın sürgün cezasına çarptırılmasında şiirlerinin yeterince ideolojik olmaması, şiirlerinde lirizmin ön planda olması, Abay ve Mağcan gibi Kazak aydınlarının izinden gitmesi, hatta folklorla olan merakı, rol oynamıştır. 1935'te Kazak atasözlerini derleyerek sözlü kültüre hizmet etmesi bile sürgün cezası almasında etkili olmuştur.

Abay ve Mağcan gibi şairleri örnek almak ve lirik şiirler kaleme almakla suçlanan şairin sürgün cezasına çarptırılması ile ilgili Ergöbekov (1992: 55) "Ötebay büyük kavramların kendisini millî idrak vasıtasıyla millî renge sokup şiirlerine katabilmektedir. Düşündüğünü böyle kafiyeli,

duyduğunu böyle ezgili seslendirmesi – birilerinin hoşuna gitmemiştir. Özellikle, zamanın yöneticilerinin hoşuna gitmemiştir. Ancak, halkın hoşuna gitti, okuyucunun gönlüne ezgili nameleri ulaştı. Konuyu bu kadar basit, yüreğe dokunarak şiirleştirmek de mümkünmüş diye düşünüyor okurlar.” demektedir. Demek ki şairin halk söyleyişini ezgisini içinde barındıran, halkın yüreğine dokunabilen millî renge sahip şiirler yazması ceza almasının asıl sebebidir. Ötebay Turmanjanov’un şiirlerindeki millî renk, halk söyleyişi, onun folklorik unsurları şiirlerinde kullanmasından ileri gelmektedir. Şairin

“Qara kök tünniñ körigi	Lacivert gecenin güzelliği-
Jıltırağan juldızı.	Parlayan yıldızı.
Qara jerdiñ körigi	Kara toprağın güzelliği-
Qızğaldağı kırmızı;	Laledeki kırmızı;
Ata-ananıñ körigi	Ana-babanın güzelliği-

Ay men küni — ul-qızı. Ay ve güneşi- oğlu-kızı...” şiiri için Ergöbekov (1992: 61) “Güçlü tekrarlı modelle yazılan şiir – betimsel bir şiirdir. Millî kavram, folklor imgelerini şiire katmak – bir çeşit arayıştır.” diyerek şairin devrinin şairlerinden ayrılan lirik tarzındaki şiirindeki millî kavramlara ve folklor imgelerine dikkat çeker.

Çağdaş Kazak edebiyatı yirminci yüzyıl başlarında, yüzyıllık halk edebiyatı mirasından beslenerek gelişmiştir. Kazak edebiyatının kendi doğasıyla, bütün bünyesiyle yüzyıllık folklorun mirasçısı olduğunu, bütün türlerin sözlü edebiyatla bağlantılı olarak geliştiğini ve ilk yıllarda hangi yazar olursa olsun sözlü edebiyatın asil örneklerini okuyarak geliştiğini söyleyen Kenjebayev, Ötebay için de “Ötebay Turmanjanov’un edebi mirası, çocuk edebiyatındaki folklor ile Sovyet dönemi arasında altın bir köprüye benzetilir. Ötebay – halkımızın yüzyıllar boyu oluşturduğu müthiş kıymetli hazinesini – sözlü edebiyat örneklerinden öğrendiyse, M. Alimbayev, A. Düysembiyev, Q. Mirzaliyev, Q. Bayanbayev, Q. Jumağaliyev gibi şairlerimiz de Ötebay’ın eserlerinden ders aldılar. Turmanjanov bu sırada Sovyet Kazak çocuk edebiyatında birçok şair ve yazarına örnek olmuş bir üstattır. Folklor konularından, temelinden, içeriğinden faydalanmak, folkloru etkili kullanmak – Ö. Turmanjanov’un edebi mirasının ana özelliğidir” (Kenjebayev, 2005: 28). Kenjebayev’in bu ifadelerinden Turmanjanov’un şiirlerinde folklor unsurlarını kullanmakla kalmadığı başka şairlere de folklor unsurlarını kullanma konusunda örnek olduğu anlaşılmaktadır.

Ötebay Turmanjanov’un şiirlerindeki folklorik unsurları genel itibarıyla şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

2.1. Köy ve Şehir Hayatı

Ötebay’ın şiirlerine halkın köy-şehir-bozkır yaşantısı ve kültürü yansımıştır. Sovyet sisteminin yüceltilmesi için şair ve yazarlardan eserlerinde eski yaşantı ile yeni yaşantı arasındaki farkları dile getirmeleri istenir. Bu sebeple Ötebay, birçok şiirinde eski ve yeni hayat şartlarını

kıyaslamakta, halk yaşantısında meydana gelen değişikliklere şiirinde yer vermektedir. Şair seçme şiirlerden oluşan kitabına aldığı ilk şiirinde

“Jazıñnıñ jarşı bulbulı Yazının haberci bülbülü

Jırımın jaña zamannıñ. Şiiriyim yeni zamanın.” (Bögen, Men Seniñ Balañmın) (Turmanjanov, 1958) demektedir. Şair şiirlerinde eski yaşantıyı kışa, yeni yaşantıyı ise yazıya benzetir. *Qısqa Dala* (Kış Bozkır) şiiri halkın eski ve yeni yaşantısının karşılaştırıldığı bir başka şiirdir. Şiirde eski yöneticilerin ve halkın kanını emen zenginlerin ortadan kalktığı, her yere okulların açıldığı, Rus nüfusun geldiği, köylerde Kazak Rus kardeşçe yaşadığı anlatılmakta, bütün bunlar halkın refahını ve mutluluğunu arttıran unsurlar olarak okurlara sunulmaktadır. Aslında bütün bu gelişmeler, Sovyet hükümetinin yerli halkı Ruslaştırma politikasının uygulamalarıdır. Bu politikaların halkın faydasına olduğu propagandasını yapmak ve halka benimsetme görevi de edebi eserleri ile şair ve yazarlara düşmüştür. *Sayrañdar Sovet Bulbulı* (Ötsün Sovyet Bülbülü) şiirinde öterek yeni dönemin şarkılarını söyleyen “Sovyet bülbülü” şairin kendisidir. Şair bu şiirinde kendisine “Sovyet ozanı/ sovet jırşısı” demektedir.

Ötsün, Sovyet bülbülü,

Ötsün, Sovyet güzelliği için!

Söylesin, *Sovyet ozanı*,

Söylesin, mutluluk iradesi için (Sayrañdar Sovet Bulbulı)

2.2. Halk Mimarisi

Kazak toprakları geniş bozkırlarla doludur. SSCB döneminde yeni kara ve demir yolları yapılarak bozkırın birçok yerine ulaşım sağlanmış, yeni şehirler kurulmuştur. Jumsker Jol Saladı (İşçi Yol Yapıyor) şiirinde altyapıdaki gelişmeler ve bu gelişmelerin halka yansımalarını gözlemlemek mümkündür. Şiirde yeni kara yolları ve Türksib adı verilen Türkistan-Sibirya demir yolu hattının açılması ile hem halk ekonomisinde hem yaşantısında hem de mimarisinde meydana gelen değişimler yer alır. Ekonomik gelişmelerle birlikte yeni evler yapılmış yeni şehirler kurulmuş ve halk yaşamı da hızla değişmiştir. Bozkır hayatı ve mimarisinin yerini, şehir hayatı ve mimarisi almaya başlamıştır.

Ayqın dala, ay dala,

Aydalada – köp qala!

Töselipti jol – sara.

Jañarıptı aynala.

Tastı tilip, taw tesip,

Töteley jol tartıptı.

Eñbek etip, el ösip

Quwanışı artıptı.

Är jerge jaña üy ornap,

Açık bozkır, ay bozkır,

Issız bozkırda – çok şehir!

Döşenmiş yol – düzgün.

Yenilenmiş etraf.

Taşı delip, dağ deşip,

Kestirme yol çekmiş.

Emek verip, halk gelişip

Sevinçleri artmıştı.

Her yere yeni ev yapıp,

Qatarların tüzepti. Sıralarını düzeltmiş. (Jumısker Jol Saladı). Şiirde yeni değişmelerle birlikte halkın yaşantısının da geliştiği ve sevinçlerinin arttığı dile getirilmektedir.

Awlım Oısı Aq Qala (Köyüm Bu Ak Şehir) şiirinde de ıssız, susuz bozkırın yerini bereketli şehir hayatının aldığı, eski kerpiç evlerin yerine altı sıra beyaz renkli mavi çatılı yeni evlerin yapıldığı, üstelik köylere okul, yol, elektrik gibi alt yapı hizmetlerinin de ulaştığı anlatılmaktadır.

2.3. Halk Ekonomisi

Mimari yapıdaki ve halkın yaşantısındaki değişmeler, kentleşme aslında bütün bunlar ekonomi ile bağlantılı çıktılardır. Halkın yaşantısında bozkır kültürünün ayrı bir yeri vardır. SSCB'nin kurulması ile birlikte imar çalışmaları ve hızlı bir kentleşme başlamış, bozkır yaşantısı da hızla değişmiştir. *Jumısker Jol Saladı* şiirinde imar çalışmaları ile halkın yaşantısındaki değişikliklere yer verilmektedir. Alt yapının gelişmesi sayesinde bozkırın zenginleştiği, ayrıca hayvancılık sebebiyle konar göçer bir hayat süren halkın, yeni yapılan yollar ile artık daha rahat göç ettiği, yolunu şaşırmadığı şiirde anlatılmıştır:

Adaspaydı bizdiñ köř

Yolunu şaşırmıyor bizim göç

Oısı jolmen baradı.

Bu yolla gidiyor. (Jumısker Jol Saladı)

Maden yatakları bakımından dünyanın sayılı devletlerinden birisi olan “Kazakistan, ‘Mendel Tablosu’ tabir edilen tablodaki bütün madenlere sahip bir cumhuriyettir. Kazakistan daha ziyade Sovyetler Birliği'nin tahıl ürünleri ve yeraltı zenginlikleri, yani ham maddesini temin eden bir ülke görünümündedir.” (Uludağ ve Serin, 1990: 252). Bütün imar çalışmaları, Slav nüfusun bu bölgelere yerleştirilmesi, fabrikaların açılması, endüstrileşme faaliyetlerinin artması, hızlı kentleşme bu bölgenin yer altı ve yer üstü zenginliklerinin sömürülmesi çalışmalarının bir parçasıdır.

SSCB döneminde Rus nüfusun en fazla artış gösterdiği yer Kazakistan olmuştur (Ölçekçi, 1996). SSCB döneminde maden bakımından zengin bölgelerdeki hızlı nüfus artışı ve kentleşme özellikle dikkat çeker. “Kazakistan'ın birçok yöresinde madencilik ve sanayi gibi ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşması arasında büyük bir paralellik vardır. Karaganda, Astana (Akmola), Temirtau ve Cambul yöreleri bunlara örnektir” (Atasoy, 2001: 238). “Ekim Devrimi'nden sonra yeni hükümet hızlı bir şekilde bayındırlık ve iskân çalışmalarına başlamış, yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin olan yerlerde yeni yerleşim yerleri kurulmaya, buralara özellikle batıdan getirdikleri nüfusları yerleştirmeye başlamıştır. O dönemin bütün edebi eserlerinde yeni hayatla birlikte başlayan bu bayındırlık hareketlerinden övgüyle söz edilir. Geniş Kazakistan coğrafyasında sürdürülen bayındırlık-iskân faaliyetlerini Turmanjanov'un şiirlerinden de takip etmek mümkündür. *Kim Körgen Jer Jastığın* (Kim Görmüş Dünya Gençliğini) şiirinde Arqa bölgesindeki bayındırlık-iskân faaliyetleri ile ilgili gelişmeler yer alır” (Duman, 2023: 81).

Ötebay, Karaganda, Akmola, Kostanay, Arqa gibi o dönemin ekonomik yönden parlayan şəhirləri üzərinə şiirlər kalemə almışdır.

Nedegen molşılıq ed, **Arqam** meniñ! Ne kadar da verimli idi, Arka'm benim!
Nedegen berekeli ed, darqan elim! Ne kadar bereketliydi, cömert yurdum!
Bir özi **Qostanay**dñ qonaq eter Tek başına Kostanay misafir eder
Qalasa Otan elin, dünyə elin. İsterse vatan halkını, dünyə halkını.

(Kim Kōrgen Jer Jastıgın). Bu şiirde Arqa'nın ne kadar verimli bir bölge olduğu anlatılmakta, Kostanay'ın tek başına tüm vatani hatta dünyə halkını doyuracak ekonomik zenginlikte olduğu anlatılmaktadır. *Tiñdağı Şiñdar* (Bakir Topraktaki Zirve) şiiri de Kostanay'ın ekonomik gelişmesini konu almakta ve şəhrin ekonomik zenginliği başka şəhirlərlə mukayese edilmektedir.

Qara Jer (Kara Toprak) şiirinde de toprağa seslenen şair, toprağın madenler yönünden ne denli zengin olduğunu, bunların artık çıkarılıp işlenmeye başlandığını anlatır.

Aç koynunu,
Kara toprak!
Altını alayım,
Sayısız hazine ziynet-altın... (Qara Jer)

Munday ma Edi Awlım (Böyle miydi Köyüm?) şiiri de yeni dönemle birlikte ekonominin geliştiğine, yeni kurulan kolhoz sistemiyle beraber tarımda, hayvancılıkta bereketin arttığına, köylerin zenginleştiğine vurgu yapılmaktadır:

Qatarlı üyi qaladay, Sıralı evi şehir gibi,
Qaraşı, mınaw qay awıl?! Baksana, bu hangi köy?!
Egini bitik, malğa jay Ekini gür, hayvana uygun
Bul bugün bizdiñ bay awıl! Bu bizim zengin köy bugün!
Töbesi kün, töri gül, Tepesi güneş, köşesi çiçek,
Töskeyi malğa tola awıl Dağın yamacı hayvanla dolu köy.
Eli kolhoz, jeri nur – Yurdu kolhoz, toprağı nur-
Baqıt qonğan bul awıl. Talih konan bu köy. (Munday ma Edi Awlım)

Osı – Bizdiñ Oñtüstik (Bu – Bizim Güney Bölgemiz) şiiri de bölgenin tarımsal zenginliklerini gözler önüne sermekte bölgede yetişen tarım ürünleri şiirde övülmektedir:

Qawaşağın qağ jarğan, Kozasını tam ikiye yaran,
Aqmaqtası-aqmarjan. Ak pamağı-ak mercan.
Alması appaq aqıqtay, Elması apak akik gibi,
Jüzimi bar jaquttay. Üzümü var yakut gibi.
Tüni salqın, küni ıstıq, Gecesi soğuk, gündüzü sıcak,

Osı – bizdiñ Öntüstik.

Bu-bizim Güney Bölgemiz... denilmekte, şiirin devamında da bölgede yetişen diğer tarım ürünlerine (karpuz, kavun, balkabağı, soğan) yer verilmektedir.

“Kazak Sovyet edebiyatı tarihinde ilk kez pamuk tarımı üzerine girift bir eser yazan edebiyatçı – Ö. Turmanjanov’dur. ‘Aq Altın’ (Beyaz Altın) şiiri, cumhuriyetimizin pamuk çiftçilerinin hayatını anlatan ilk şiirdir. Ayrıca ‘Şırşık Sırı’ (Şırşık’ın Sırrı) şiiri, Kazak Sovyet edebiyat tarihinde sulama konusunda yazılan ilk eserdir.” (Ahmetov, 1976: 98). Döneminin ekonomik-sosyal reformları üzerine birçok şiir kaleme alan şairin sadece reformlar konusundaki şiirleri bile ayrı bir makale konusu olacak kadar çoktur.

2.4. Halk Mutfağı-Beslenme

Şairin şiirlerinden halkın tarım ve hayvancılıkla uğraştığı anlaşılmakta başta “ekin, buğday” olmak üzere ülkede yetişen tarım ürünleri hakkında şiirlerde bilgi verilmektedir. Tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan halkın mutfağını bölgede yetişen bitkisel ve hayvansal ürünler zenginleştirmektedir. Özellikle daha ılıman bir iklime sahip olan güney bölgelerinde her türlü sebze meyvenin bolca yetiştiği şiirlerde anlatılmaktadır. *Keşe men Bügin* (Dün ve Bugün) şiirinde adı geçen evcil hayvanlar aynı zamanda Kazak mutfağının hayvansal ana besin maddeleridir:

Awıl üsti: *qoy, qozi, sıyır, eşki*

Köyün üstü: koyun, kuzu, inek, keçi

Jılqı, tüye – tört tülük tügel östi.

Yılkı, deve- dört tülük hepsi yetişti.

“Baqıttı ömir bul qıylı körmedik» dep

“Mutlu ömür bu- zorluk görmedik” diyip

Döñ basında kâriiler ängime esti.

Tepenin başında ihtiyarlar konuştu.

Tıñdağı Şıñdar şiirinde Kostanay şehri, “tahıl-deryası Kostanay” (dän-dariya Qostanay) şeklinde nitelendirilmekte “Jurtıma dastarqanın jomart jayğan. Yurduma sofrasını cömertçe yayan.” denilerek Kostanay’ın Kazakistan mutfağının buğday ihtiyacını karşıladığı anlatılmaktadır.

Şiirlerde yer yer Kazak mutfağına has besinlere de rastlanmaktadır. “Jarım mağan jiberipti may men *qurt*. Yarım bana göndermiş yağ ve *kurt*.” (İt Köylek). Anadolu’da keş peyniri olarak adlandırılan “qurt (kurit/kurut)” adlı süt ürününün Kazak mutfağına has katı ve yumuşak birçok varyantı bulunmaktadır.

2.5. Halk Sanatları ve Zanaatları

SSCB döneminde hızla gelişen sanayileşme ile birlikte yeni fabrikalar açılmış, el sanatları, zanaatlar, geleneksel birtakım meslekler ölmeye başlamıştır. Sovyet sisteminde bireyselliğe yer yoktur ve kollektif faaliyetler özendirilmektedir. *Tağaş* (Nalbant) şiirinde de Ötebay, geleneksel üretim şeklini benimsemiş nalbanda dükkanını bırakarak sisteme ayak uydurmasını ve fabrikada çalışmaya başlamasını öğütlemektedir. Bu şiir Sovyetlerin küçük zanaatkara bakış açısını ortaya koyması açısından önemlidir. Şair:

Ey, taşaş, taşaş!

Ey, nalbant, nalbant!

Eñbektiñ, şeber ağası.

Emeğin, usta ağası.

Tar qapastı tastaşı! Dar hücreyi bıraksana!
Jañadan ömir bastaşı! Yeniden hayata başlasana!
Basıñdı qos jiyiñğa Katılsana kalabalıǵa
Müşe bolıp uyımǵa. Üye olup kuruma... demekte nalbandı
küçük atölyesini kapatarak yeni üretim sistemine dâhil olmaya
çaǵırmaktadır.

2.6. Halk Bilgisi

Her türlü alanda halkın yaşantısını düzenleyen, halk tecrübesinden ortaya çıkmış bilgiler, halk bilgisi içerisine girer. Halk yaşantısını şiirlerine yansıtan şair Ötebay'ın şiirlerinde de halk bilgisi unsurları yer alır. Onlardan birisi temir qazıq (demir kazık) adı ile anılan kutup yıldızının hep kuzeyi gösterdiğinden yön bulmada kullanılabileceği bilgisidir.

Qaq jarıp qara tündi nurmen sonda Ortadan yarıp kara geceyi ışıkla o an
Sen ediñ jön siltegen temir qazıq. Sen idin yön gösteren kutup yıldızı.
(Leninge)

2.7. Halk Hekimliği

“Emek” teması Sovyet dönemi edebiyatının baş tacı konularındandır. Bu sebeple edebi eserlerde emek her zaman yüceltilmiş, onun karşıtı olan tembellik ise yerilmiştir. Şairin *Ärdayım Adam Eñbek Saǵınadı* (Her Zaman İnsan Emeği Özlüyor) şiirinde mental bir hastalık olarak nitelendirilebilecek olan tembellik hastalığına yakalanan insanlara iyileşmeleri için “çalışmak, emek” bir panzehir, ilaç olarak sunulmaktadır.

Körse eger, öz boyınan qazınasın, Görürse eğer, kendi vücudunun hazinesini,
Sol sätte jalqaw awru jazılattın. İşte o an tembellik hastalığı iyileşecek...
Osınday jalqawlardıñ bärine de Böyle tembellerin hepsine de
Jaqsı eñbek – jañǵa şıypa däri der ek. İyi emek – cana şıfa ilaçtır diyebiliriz.

2.8. Halk Giyimi

İtköylek şiirinde bahsedilen “itköylek” – bebeğe kırkı doluncaya kadar giydirilen, batmaması için dikişleri dışarıda olan bebek kıyafetinin adıdır. Şiirde “Mınaw sağan balañ şeşken «it köylek!»” (Bu sana evladının çıkardığı «it köylek!») şeklinde geçmektedir.

2.9. Halk İnançları

“Totaliter bir devlet olan Sovyetler Birliği insanların dini inançlarından uzaklaştırılıp pozitivist-materyalist bir dünya görüşü doğrultusunda eğitilmeleri ve o doğrultuda yetiştirilmeleri için bütün gücüyle uğraş verir” (Saraç, 2019: 74). Şu iki mısra Sovyetlerin din politikasının özetidir:

“Keşegi meşit orını mektep bolǵan, Dünkü cami yeri mektep olmuş,

Bu daǵı bir baqıt qoy elge qonǵan. Bu da bir talihtir ki halka konan” (Qısqa Dala). “Camilerin yerlerine okulların açılmasının halk için bir talih olduğu fikri”, Sovyetlerin din politikasının şiire yansımasıdır. Benzer bir bakış açısı da *Tilşilerge* (Gazetecilere) şiirinde vardır. Bu şiirde mollalar, büyü yapmak bahanesiyle halkı sömüren dolandırıcılar olarak gösterilmektedir:

Mol jegen momındardı molda da bar Uysalları çok yiyen molla da var
Olar da el üstinen olja tabar. Onlar da halk üzerinden kazanç sağlar.
Birin «üp», birin «süp» dep jılaşa arbab Birine “üf”, birine “püf” diyip yılan gibi
büyü yapıp
Köziñdi buldıratıp aldap alar. Gözünü boyayıp kandırarak alır.
(Tilşilerge)

İktidarın din politikası “her türlü dini inancı yok etmek” olsa bile
Ötebay’ın şiirlerinde halk inanışlarına ait birçok unsur yer alır. Ateşin kiri
temizleyeceği inancından hareketle şair, şiirini ruhu temizleyen ateşe
benzetmektedir:

Janıñnıñ kirin tazalap Ruhunun kirini temizleyip

Jalınmen juwar jaqsı jr. Alevle yıkar güzel şiir. (Sayrañdar Sovet Bulbulı)

İyi niyetli olunca yolumuzun aydınlanacağı, işimizin rast gideceği
inancı “Bolğan soñ jariq nurlı joliñ aydın. (Işıklı nurlu olduktan sonra yolun
aydın.)” (Leninge) dizelerine yansımıştır.

Lirik bir üsluba sahip şair, iki farklı şiirinde sevgilinin sözünü *muska*
gibi boynunda taşıdığından bahseder. Bu şiirler “muska” inancını
göstermektedir:

Söylediğin «seviyorum!» sözünü / Muska yapıp takıp yaşayacağım. (Jandırma,
suluw, janımdı)

Bu sözün boynuma taktığın muska, (Umitqam Joq)

Tıñdağı Şiñdar şiirinde Hızır inancı dikkat çeker:

Aldımnan arılar ma aq dastarqan! Önümden eksilir mi beyaz sofralı

Arqama qıdır qonıp, baqıt şökse. Arkama Hızır konup, mutluluk çökse.

Nemene qıdır emey tıñnıñ dani?! Toprağın tahılı Hızır değil de ne?!

Ekmeğin, Türk inanışlarında kutsal bir nimettir. “Ekmeğin kutsal
sayılması, üstünden atlanmaması gerektiği, ekmeği hürmetlemeyen,
kırıntılarını rastgele atıp üzerine basanların evlerinden bereketin gideceği
ve ekmeğe muhtaç kalınacağı” inancı *Nan Qıyqımın Şaşpañdar* (Ekmeğin
Kırıntısını Saçmayın) şiirinde dile getirilmektedir:

“Nan – ardaqtı adal as Ekmeğin – aziz helal aş

Käri, jas odan attamas. Yaşlı, genç ondan atlamaz” mısraları ile başlayan
şiirde ekmeğin ilgili inanışlar uzun uzun sıralanmakta ve şiir “Ekmeğin
kırıntısını saçmayın, /Toplayıverip, hürmet edip / Serçelere atın” tavsiyesi ile
bitmektedir.

Sürgünde olan Ötebay’a bir yakını “itköylek” adlı bebek kıyafetini
yollar. Bir inanışa göre itköylek göze sürülürse uğur getirmektedir: “-Depti
ırım ğıp tábirek et, köziñ sür!” (-Demiş uğur getirir hediye et, gözüne sür!)

Ekpindi men Jalqaw şiirinde “amel defteri” inancı göze çarpar:
“Boğazımı doyurup boşa geçirdim yazımı. /Yattığım günler kitapçığa yazıldı”.
Tembelliğin günah kabul edildiği de bu mısralardan anlaşılmaktadır.

Gül men Qız (Çiçek ile Kız) şiirinde de kızın güzel kokusu cennet kokusuna benzetilmektedir. Bu mısralar cennet inancını göstermektedir: Kız(ın) bedeninden dökülerek hoş bir koku / Hissedilir gibi oluyor cennet esintisi.

2.10. Geçiş Dönemleri

Ötebay'ın şiirlerinde doğum, düğün, askerlik, ölüm gibi hayatın geçiş dönemleri ile ilgili folklorik unsurlar ve bunlara ait ritüeller, âdet, gelenek, görenekler yer almaktadır.

Kral ve kraliçe arının kızlarına uygun damat adayı bulmak için bir şölen organize etmelerini konu alan *Qumırsqalar, Aralar-Qiyıspas Dos, Qudalar* fablında aşağıdaki dizeler eski destan ve hikâyelerde geçen bir Kazak geleneğine hatırlatma yapmaktadır. Destanlarda, eski kültürde kızı almak için kahramanların konan gümüşü (“aq jambın”)ı vurmaya çalışmaları geleneğine atıf vardır:

Masa sadaq asıptı, Sivrisinek yayını asmıştı,
Aq jambını atıptı. Ak gümüşü vurmuştu.

Sayrañdar Sovet Bulbulı adlı şiirde

“Zor mereke toy eken, Büyük bayram düğünmüş,

Jarısqā tūsken san düldül, Yarısqā gelmiş sayısız düldül,” mısraları bayram ve düğün kutlamalarında at yarışlarının yapılması geleneğini anlatmaktadır.

Jumısker Jol Saladı şiirinde de “Kır canlanıp sevinip, / Kırdā davul çalıyor. / At binip, bayrak alıp /Yurdum düğüne koşuyor” mısralarında bayrak kaldırıp davul çalıp ata binen çoşkulu bir kalabalığın düğün eğlencesine yer verilmektedir.

Kim Körgen Jer Jastıñın adlı şiirde “Göründü geniş zenginliğiyle güzelliğın bozkır. /Düğününe altın atıp, mercan saçan” denilerek düğünde altın mercan saçma âdetine gönderme yapılmaktadır. Günümüzde de Anadolu'da düğünlerde oynayanlara para saçılması şeklinde bu gelenek yaşamaktadır.

Batırğa Esik Aşalıq (Kahramana Kapı Açalım) şiirinde Mirlan adlı evladının doğumu üzerine yazdığı” dipnotu yer alır. Bu şiirde eve bir bebeğın gelmesinin evde yarattığı sevinç anlatılmaktadır. Hastaneden eve gelen anne oğulun yollarına çiçek saçalım denilerek doğum sevinci kutlanmaktadır.

Şiirlerinde kişileştirme sanatını sıklıkla kullanan şairin *Qarlığaş* (Kırlangıç) adlı şiirinde anne kırlangıcın yavrularını ak beşiğe yatırıp, ak yorgana sarıp, onları sallayarak uyuttuğu tasvir edilir.

Ötebay *Jas Āsker* (Genç Asker), *Jas Qayrat* (Körpe Güç) gibi birçok şiirinde gençlere seslenmekte, vatanın genç askerleri olduklarını hatırlatmaktadır. *Gülâyım* adlı şiirde ise vatani savunmak için kocası askere giden bir kadının duygularına yer veren şair, kadına “Düşmanını yenip dönmiş yârine, /Yurt olarak birlikte hürmet eder. /Tertemiz senin namusunu / Yârine söyleyip halk över.” demekte halkın askere duyduğu hürmeti anlatmaktadır.

Ötebay; Lenin'in, Gorki'nin, arkadaşı Kasım'ın ve Kazak halk bestecisi Kurmangazi'nin ölümleri üzerine kaleme aldığı şiirlerinde hayatın son geçiş evresi olan ölümden bahseder. "Bugün ise ebedi uykuya gözünü yumdun, / Razi değil kader sinsisinin yaptığına. / Vedalaşıp seninle kaygılanan / Gözyaşı derya oldu milyon binin," (Leninge) ölümün ebedi uykuya benzetildiği şiirde kader inancı yer alır.

2.11. Kalıp ifadeler

Şairin şiirlerinde halkın günlük yaşantısına ait dua, beddua, vedalaşma... vb durumlara ait kalıp ifadeler yer alır. İngiliz siyaset adamı Chamberlain 23 Şubat 1927 tarihinde SSCB'ye verdiği nota sebebiyle Sovyetlerde "Çemberlen'e Cevabımız" sloganıyla bir propaganda kampanyasına sebep olmuştur. Ötebay da bu propogandaya *Çemberlenge Jawabım* adlı şiirle katılmıştır. Bu şiirde küfür, beddua türünde kalıp ifadeler dikkat çekicidir:

Qaraysıñ kimge *sen mundar?!*

Batarsıñ jerge badalıp

Sumıray, azğın, jin – sumdar.

İşiñ küysin qu jılan!

Al, Çemberlen, jawabım!

Kime bakıyorsun sen şerefsiz?!

Batarsın yere mahvolup

Alçak, hain, şeytanlar.....

İçin yansın sinsi yılan!

Al, Çemberlen, cevabım!

Bala men Aralar (Çocuk ve Arılar) şiirinde de "Urılıqpen körgeñ *kün kursın!*" Hırsızlıkla geçen gün yok olsun!) şeklinde beddua yer alır.

Yemin ifade eden "Wädemdi al, bas uram! / Yeminimi al, baş koyacağım! (Leninizm – Mäñgi Şam) mısrası da bir kalıp ifadedir. *Leninge* adlı şiirde "Qoş, qoş bol! / Közim nurı ulu kösem!" (Hoşça, hoşça kal! Gözümün nuru ulu önder!) ifadesinde de sevilen bir kişiye "gözümün nuru" şeklinde sesleniş ve vedalaşma kalıp ifadesi olan "qoş bol" ifadesi vardır.

"*Joliñ bolsın dalağa şığa ğoy!*" / Yolun açık olsun dışarıya çıkiver (Balapan) mısrasında da "Joliñ bolsın" ifadesi "yolun açık olsun, güle güle git" anlamlarına gelen bir kalıp ifadedir.

2.12. Halk Edebiyatı

Anonim halk edebiyatının canlı olarak yaşatıldığı bir Kazak köyünde dünyaya gelen Ötebay'ın eserlerinde halk edebiyatından faydalanmaması düşünülemez. Şair, eserlerinde masal, türkü, kıssa, ağıt, destan, atasözü gibi halk edebiyatı ürünlerinden faydalanmaktadır.

2.12.1. Masallar

Sürgünden döndükten sonra Kazak halk masallarını *Baqıt Qusı* (Mutluluk Kuşu) adlı kitapta toplayan Ötebay'ın kendi kaleme aldığı çok sayıda manzum masalı da vardır.

"Kazak edebiyatının, Sovyet dönemi yazarları, özellikle Stalin'in baskı döneminde şu iki konuyu çok sık kullanmışlardır: Bunlardan ilki, etnik baskılar yüzünden millî değerlerden uzaklaştırma politikalarına ve uygulamalarına tepki olarak hayvanları ve tabiat olaylarını sembol olarak

kullanma, ikinci olarak da millî değerleri, yani folklorik değerleri kullanarak millî kimliği koruma” (Sametova, 2019: 95). Ötebay’ın manzum masallarında da hayvanlar sembolik kahramanlardır. Ayrıca hedef kitlesi çocuklar olan şair, çocukların dikkatini çekmek için de hayvan karakterleri tercih eder. Ötebay halk edebiyatı ürünleri içerisinde en çok masal türünden faydalanmıştır.

“ ‘Qumırsqalar, Aralar – Qıyıspas Dos Qudalar’ (Karıncalar, Arılar – Candan Dost Dünürler), ‘Altın Balta’ (Altın Balta), ‘Tört Ögiz Tuwralı Ertegi’ (Dört Öküz Hakkında Masal), ‘Han Qızınıñ Mısığı Boldı’ (Han Kızının Kedisi Oldu), ‘Ğajayıp Bağbannıñ Altın Alması men Asan Bala Tuwralı Ertegi’ (Harika Bahçıvanın Altın Elması ve Çocuk Asan Hakkında Masal), ‘Bödene men Tülki’ (Bildircın ile Tilki), ‘Qarlıĝaş, Dävit, Jılan’ (Kırlangıç, Peygamberdevesi, yılan), ‘Jolbarıs’ (Kaplan), ‘Jeke-day’ , ‘Orman ertegisi’ (Orman Masalı), ‘Añĝal Buĝı, Aldamış Tülki, Añ Patşası – Awru Arıstan Tuwralı Ertegi’ (Saf Geyik, Hilekâr Tilki, Hayvanların Padişahı – Hasta Aslan Hakkında Masal)” (Qaratayev, 2005: 37) Ötebay’ın ünlü manzum masallarıdır.

Ötebay, eserleri üzerinden çocuklara terbiye, güzel ahlâk vermeye çalışan didaktik tarzda masallar kaleme almıştır; bunlardan en ünlüsü *Qumırsqalar, Aralar – Qıyıspas Dos Qudalar* adlı manzum masalıdır. Bu masalda asıl değerli olanın çalışkanlık-emeğe saygı olduğu ve halkına faydalı olmayan hünerin bir kıymetinin bulunmadığı mesajı okurlara verilmektedir. Ötebay’ın *Qarlıĝaş* ve *Tört Ögiz Tuwralı Ertegi* adlı masalları da “birlikten kuvvet doğar” mesajı üzerine inşa edilmiş masallardır. Şair, kuru bir didaktik üslup yerine yazdığı masallarla, olay örgüsü içinde vermek istediği mesajı çocuklara iletme yolunu benimsemiştir.

2.12.2. Halk Türküleri

Halk şarkıları, müziği deyince akla ilk türküler gelir. “Halk şarkısı, türküsü, melodisi anlamlarına gelen än, Anadolu Türk halk müziğindeki ‘türkü’nün karşılığıdır. Än, Kazak halk şiirinin, müziğinin en yaygın türlerinden biridir.” (Yakıcı, 2007: 355). Şairin şiirlerinde “än” (türkü, halk şarkısı), “jır” (türkü, şiir, destan) ve “jırla-” (türkü söylemek) ifadeleri sıkça geçer.

Jurtıñıñ jüreginen orın aldı Halkın yüreginde yer aldı

Köksegen keleşektı küy men änin. Geleceği arzu eden ezgin ve türkün.
(Qurmanĝazı)

Şair, Kırım için yazdığı şiirinde Kırım’ı bir masala ve asrın türküsüne benzetir.

Ey, Qırım, tula boyıñ tolĝan ertek, Ey, Kırım, tüm vücudunu kaplayan masal,
Ğasırdıñ ertedeği jırın şerted. Asrın evvelki türküsünü çalar. (Qırım)

2.12.3. Halk Kıssaları-Halk Hikâyeleri

Qısqı Dala (Kış Bozkır) adlı şiirde geçen “Qarınbay” Kur’an-ı Kerim’de geçen “Kârûn”dur. Kazak halk hikâyelerinde Kârûn, Qarınbay adıyla anılan

zenginliği ve cimriliği ile öne çıkmış bir karaktere dönuşmüştür (URL 1 <http://taglym.kz/қарун байдың қиссасы>). Sözlükte “çok cimri hasis, pinti insan” (Koç vd.: 321) şeklinde açıklanan Qarınbay, zamanla halkı sömüren, zenginler için kullanılan bir tabir olmuştur.

Quwanđan eki ezuiwi qulağında Ağzı kulaklarında sevinen

Qurıptı *Qarınbaylar* eldi řaqqañ. Kurumuř Karınbaylar halkı dişleyen.
(Qısqı Dala)

2.12.4. Ağıtlar

şair, Lenin’in ve Gorki’nin ölümlerinin ardında duygu ve düşüncelerini dile getiren şiirler kaleme almıştır. Ötebay’ın meslektaşı arkadaşı şair Kasım Amanjanov’un ölümü üzerine yazdığı *Qasımım* (Kasım’ım) adlı şiir lirik ifadeleri ile tam bir ağıttır. Turmanjanov,

“«Qasımñ qaytış» degende, “Kasım’ın ölmüş” denildiğinde,

Awzıma tüspey aytarım. Ağzıma söyleyeceklerim düşmedi.

Tilimdi tistep tüksiyip, Dilimi ısırıp kaşlarımı çatıp,

Tek basımdı- şayqadım. Tek başımı- salladım.” dizeleriyle arkadaşının ölüm haberinin ardından duyduğu üzüntüyü ve dilinin tutulup söyleyecek söz bulamadığını anlatmaktadır.

2.12.5. Atasözleri

“Deyim ve atasözü, bir toplumun millî ve manevi değerlerinin geçmişten günümüze yoğrularak gelen kültürel zenginliklerinin yansımasıdır. Bu özelliklerinden dolayı şairler şiirlerinde deyim ve atasözlerine müracaat etmektedirler.” (Aydoğmuş, 2021: 123). Hayatını Kazak atasözlerini derlemeye adanmış Ötebay’ın şiirlerinde atasözlerinin ayrı bir yeri vardır. Atasözlerini kullanma şekli onun üslubunun bir parçası olmuştur.

“Onun bütün eserlerinde düşünce söyleme biçiminde atasözlerinin etkisini görebiliyoruz.” diyen Kenjebayev (2005: 31), Turmanjanov’un şiirlerinde atasözlerinin kullanımının 4 şekilde olduğunu belirtir: İlk olarak bazı şiirlerinde doğrudan söz hazinesi olarak atasözlerinden faydalandığını; ikinci olarak atasözündeki ana düşüncüyü alıp, felsefisini genişletip şiir yazdığını; üçüncü olarak kendi başına bağımsız bir şiir yazıp, bu şiirdeki ana düşüncüyü şiirin sonunda atasözüyle özetlediğini; bazen de bir şiirin bir kıtasını atasözü tarzında düzenlediğini söylemektedir. şairin atasözü kullanımı ile ilgili bazı önekler şu şekildedir.

Eñbek – adamnñ ırısı eken!

Emek – insanın rızkı imiş!

‘Eñbek – en baylıq’ degen durıs eken. ‘Emek – en büyük zenginliktir’
dedikleri doğru imiş. (Esik Aldına Bir Tüp Alma Egiptü...)

“Köşerimdi jel bilsin,

“Göçegeğimi yel bilsin,

Qonarımdı say bilsin”.

Konacağımı vadi bilsin”

Dedi de, jöñeldi döñgeley. Dedi de, gitti yuvarlanarak. (Qañbaq)

“Bereke – köp jürgen jer”, - deydi halıq, (“Bolluk – çok yürüdüğüm yerdir”, - diyor halk,) (Köp Tükirse Köl)

Balqaştıñ ädemi emes, jeri taqır, Balkaş'ın toprağı güzel değıl, çorak,
Ädemilik tısta emes, işte jatır. Güzellik dısta değıl, içtedir. (Balqaştıñ Qaznası)

Sonuç

Ötebay Turmanjanov yirminci yüzyıl çağdaş Kazak edebiyatının oluşumuna katkı sunan önemli isimlerden biridir. Küçük yaşlarından itibaren sözlü edebiyat geleneğı ile yetişen şair, yatılı okula yerleştirilmesi ile birlikte Sovyet dönemi eğitim sistemi içerisinde çağdaş edebiyat anlayışıyla da tanışmıştır. Şairin doğduğu dönem iki dünyanın kesiştiğı, Çarlık Rusya'nın yıkıldığı, Sovyetler Birliğı'nin kurulduğu sancılı bir dönemdir. Sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel gelişmelerin hızlı yaşandığı bir dönemde edebi yolculuğuna başlayan Ötebay'ın edebi eserlerinde bu iki dünyanın izlerini ve folklor anlayışını görmek mümkündür.

Kazak sözlü kültürünün canlı olduğu bir ortamda yetişen şair, halk söyleyişine ve folklor unsurlarına aşınadır. Eserlerinde folklorik unsurlara sıkça yer veren şair hatta başka şairlere de bu konuda ilham kaynağı olmuştur. 1938'de sürgüne gönderilmeden önce Kazak dili ve edebiyatı akademisyeni olan Ötebay, akademisyenlik, şairlik, edebiyat eleştirmenliğı, tercümanlık, redaktörlük kimliklerine ek olarak anonim halk edebiyatına büyük katkılar sunan folklorcu kimliğı ile de öne çıkar. Kazak atasözlerinin ve masallarının derlenmesi alanındaki çalışmalarıyla Kazak halk edebiyatına büyük hizmet etmiştir.

Halk söyleyişine hâkim olan şairin sade, içten lirik bir üslupla söylediğı şiirleri halkın beğenisini kazanmıştır. Halk kültürünü, folklorik unsurları şiirinde başarıyla kullanan şair özellikle kaleme aldığı manzum masalları ile tanınır. Şairin şiirlerinde Sovyet folklor anlayışının etkileri vardır. Öte yandan Kazak halk kültürünü, edebiyatını yakından bilen şairin şiirleri, folklorik unsurlar bakımından zengindir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Ahmetov, Ş. (1976). *Qazaq Sovet balalar ädebiyeti*. Almatı: Mektep.
- Atasoy, E. (2001). Kazakistan'ın nüfus yapısı ve demografik özellikleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 36, 215-244.
- Atnur, G. (2009). Abdullah Tukay'ın şiirlerinde efsane ve masal unsurları. *Bilig*, 51, 1-12
- Aydoğmuş, E. (2021). *Gönüldeki koca âlem Karakalpak şairi İbrayım Yusupov dil ve üslup incelemesi*. Ankara: Bengü.
- Azap, S. (2023). *Türk dünyası ve edebiyat*. İstanbul: Kesit.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar nasıl anımsar? (çev.: Alâeddin Şenel,)*, İstanbul: Ayrıntı.
- Duman, G. B. (2023). *Kazak şairi Ötebay Turmanjanov'un eserleri üzerine dil ve üslup incelemesi*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Ergöbekov, Q. (1992). *Ötebay Turmanjanov*. Almatı: Rawan.

- Kenjebayev, B. (2005). Zamandas tuwralı sır. *Ötebay Turmanjanov tuwralı yestelikter* (hızl.: Turmanjanova vd.), Almatı: Bilim.
- Koç, K. vd. (2019). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Miller, D. Y. (1990). *Folklore for Stalin: Russian folklore and pseudo folklore of the Stalin Era*. London Armonk: M. E Sharpe.
- Oğuz, M. Ö. (2010). Türkiye’de mit ve masal çalışmaları veya bir olumsuzlama ve tekleştirme öyküsü. *Millî Folklor*, 85, 36-45
- Ölçekçi, H. (1996). Tarihi süreç içerisinde Kazakistan’da Rus varlığı. *Bilig*, 2, 54-74.
- Özer, Y. (2022). Folklor ve folkloristik kavramları çerçevesinde Sovyet folklorunun oluşumu. *Millî Folklor*, 136, 37-47.
- Qaratayev, M. (2005). Mutlu çocuklar yazarı. *Ötebay Turmanjanov tuwralı yestelikter* (hızl.: Turmanjanova vd.), Almatı: Bilim.
- Sametova, Zh. (2019). Bazı modern Kazak yazarlarınca sembollerin ve folklorik unsurların kullanılması. *Millî Folklor*, 12, 95-101.
- Saraç, H. (2019). Kutsalı topyekûn dönüştürme çabası: Lenin ve Stalin döneminde Sovyetler Birliği’nin din politikası. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 73-96
- Temur, N. (2010). Folklor-ideoloji bağlamında Sovyetler Birliği dönemi folklor politikaları ve bu politikaların Kırgız folkloruna etkileri. *Bilig*, 53, 219-232.
- Turmanjanov, Ö. (1958). *Tañdamalı öleñder men poemalar*. Almatı: Kazaktıñ Memlekettik Baspası,
- Turmanjanova, D. vd. (2005). *Ötebay Turmanjanov tuwralı yestelikter*. Almatı: Bilim.
- Uludağ, İ. - Serin, V. (1990). *S.S.C.B.’deki Türk cumhuriyetlerinin sosyo - ekonomik analizleri ve Türkiye ile ilişkileri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Yakıcı, A. (2007). *Halk şiirinde türkü-tanım-tasnif-inceleme-metin*. Ankara: Akçağ.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: қарун байдың қиссасы. [http://taglym.kz/қарун байдың қиссасы](http://taglym.kz/қарун_байдың_қиссасы), (Erişim: 19.02.2023).

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of “Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”:

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.